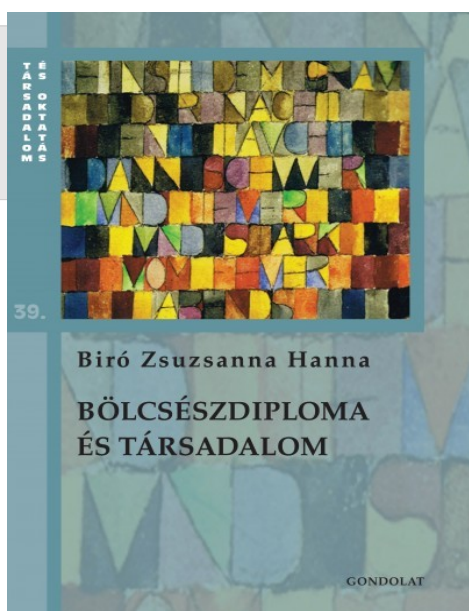

A bölcsészképzés története 1895 és 1945 között

Sebestyén Krisztina*

Biró Zsuzsanna Hanna (2014): Bölcsészdiploma és társadalom. Német szakos középiskolai tanárok Magyarországon (1895–1945): a tanulmányi és szakmai karrier társadalmi meghatározottsága. Gondolat Kiadó. Budapest.

A tanári karrier-utakat történeti-szociológiai megközelítéssel vizsgáló Biró Zsuzsanna Hanna doktori disszertációjából készült kötete 2014-ben jelent meg a Gondolat Kiadó gondozásában, amiben az 1895 és 1945 között fellelhető hivatalos adatokból vázolja fel elsősorban a némettanárok korabeli tanulmányi és munkába állási körülményeit. A rendelkezésre álló adatok segítségével a szerző a Trianon előtti és utáni Magyarország társadalmát igyekszik megmutatni a germanisztika képzés, valamint a különböző, modern szociológiai vizsgálatok szűrőjén keresztül. A kötet fontos kérdéseket jár körül, mivel a kiválasztott időszakban meghatározó volt a német nyelv szerepe mind a

közéletben, mind pedig a munka világában.

A könyv négy nagy és egy ötödik, összegző fejezetre tagolódik. Az első, bevezető fejezetben magának a kutatásnak térbeli és időbeli elhelyezése történik meg, beleértve a kutatáshoz alkalmazott módszerek bemutatását, valamint a korszakok vizsgálata során felmerült nehézségekre való kitérést is. A szerző a történeti-szociológia eszközeire támaszkodik, amikor a négy nagy – a budapesti, debreceni, kolozsvári (később szegedi) és a pozsonyi (később pécsi) – egyetemen folyó germanisztika képzés keretében, tanári és/vagy doktori képzésben végzett hallgatók társadalmi háttérét igyekszik bemutatni. Ehhez különböző történeti adatbázisokat, egyetemi anya- és diplomakönyveket, középiskolai zsebkönyveket, tisztii cím- és névtárakat kutatott fel, s rendszerezte adatait, melyekből több, mint 17 ezer személy életútja ismerhető meg részben vagy teljes egészében. Bizonyos forrásokban már 1873-tól lelhető fel hasznosítható adatok, ezért a szerző a későbbiekben többször is innen indítja vizsgálódását.

A második fejezet érdekes információkkal szolgál a bölcsészképzéssel kapcsolatban. Megtudható belőle például, hogy nemcsak a bölcsészek adatai kerültek elemzésre, hanem a reálszakon végzetteké is, mivel a mai értelmezéssel ellentétben őket is bölcsész jelzővel illették. Bár a „reálbölcsészek” esetében több helyen adathiányok nehezítik a pontos kutatást, a szerző mégsem vált meg tőlük, s együtt elemzi őket a „humánbölcsészekkel”. A történeti-szociológiai kutatás megalapozásához ebben a fejezetben olvashatunk még a korabeli választható szakpárokról, valamint a vizsgált populáció gender, felekezeti és a névjellegből megállapított nemzetiségi tagozódásáról is. A gender esetében a két világháború között megfigyelhető, hogy a nők a modern nyelvek esetében, míg a férfiak a klasszika filológia területén felülreprezentáltak. A felekezeti hovatartozás és a névjelleg esetében elmondható, hogy a német szakosok között magas a magyar névjellegű evangélikusok aránya.

* Német-pedagógia szakos tanár, Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program, PhD hallgatója, e-mail cím: kriszti.se@gmail.com

A következő fejezetben a szerző a német szakos bölcsészek tanulmányi útjával ismerteti meg az olvasót, de előtte még megkísérli megalkotni a német szakosság egységes szociológiai képét. Ehhez az apa foglalkozását, a diplomás vezetéknevének jellegét, a felekezeti hovatartozást, a születés helyét, a születési helyhez kapcsolt járás-, megye-, város szintű adatokat az 1881-es és az 1910-es népszámlálási adatok alapján használja föl, s igyekszik meghatározni, hogy miben térnek el a német szakosok a más szakokat végzőktől. Éppen ezért érdemes figyelmesen olvasni a könyvet, mert a szerző már-már észrevétlenül vált az egyes korszakok és a különböző szakok elemzése között, s a figyelmetlen olvasó számára összerosódhatnak az egyes, egyébként egymástól elkülönítendő részek. A szerző változatos módszereket alkalmaz az adatok elemzéséhez, így az idősoros adatok vizsgálata közben a szociológiában népszerű regresszió-elemzést is használja. Ez alátámasztásul szolgál olyan nyilvánvaló összefüggések helyes megállapítására, mint például a trianoni döntés hatással volt arra is, hogy milyen nemzetiségű, vallású hallgatók kerülnek be inkább az egyes egyetemek német szakjaira, illetve, hogy honnan, mely országrészből, esetleg most már külföldről származó területekről érkeznek ezek a hallgatók.

Szintén a harmadik fejezetben kerül sor a hallgatók tanulmányi idejének és tanulmányi útjának vizsgálatára is, aminek megkönnyítésére a szerző négy-négy csoportot hozott létre. Ezek olykor egymást fedik, s a tanulmányi időt figyelembe véve például a következők: az „intenzíven haladók”, akik körülbelül 5 év alatt, 25-26 évesen jutnak el a diplomáig; az „átlagosan haladók”, akik 5-6 év alatt végeznek, és 24 évesen diplomáznak. A harmadik kategória a „halasztók”, akik 7-9 év alatt, 27-28 évesen fejezik be az egyetemi tanulmányaikat; végül pedig az „extrém halasztók”, akik 10 vagy több év után, 31-32 évesen végeznek. Ezek után a szerző új felosztást készít, s az érettségitől számított tanulmányi időt és utat figyelembe véve megállapítja, hogy a korszakban átlagosan 5-6 év alatt fejezték be tanulmányaikat a hallgatók, így ezt nevezi ő „királyi útnak”, és az ezen haladókat „optimális időfelhasználóknak”. A következő csoport a „halasztó az egyetemen”, akik több mint 6 év alatt végeznek, majd őket követik az „egyetem előtt halasztók”, akik az érettségi után 2-3 évvel kezdték meg tanulmányaikat. Az utolsó csoportba két hallgatótípus is került: mindketten legalább 5 évvel az érettségi vizsga letétele után kezdték el az egyetemi tanulmányaikat, azonban a „túlértek” átlagos idő alatt végezték el az egyetemet, míg az „útkeresők” az átlagosnál lassabban haladtak. A tanulmányi időn túl, egy szociológiai vizsgálat során megkerülhetetlen, hogy a hallgatók családjának háttérét ne ismertesse a szerző, így erről is olvashatunk a fejezet további részében, csak úgy, mint az Eötvös Kollégium korszakban betöltött szerepéről, a „tudóstanárok” képzéséről.

Az utolsó, negyedik fejezetben *Bíró Zsuzsanna Hanna* a már megszerzett diploma értékét próbálja megbecsülni, valamint, arra a kérdésre keres választ, hogy kikből, milyen feltételek teljesülése mellett váltak a vizsgált években középiskolai tanárok. A trianoni döntés után az iskolahálózatok bővítésére volt szükség, ami értelemszerűen pozitívan hatott a tanárok elhelyezkedési esélyeire is. Új iskolatípusok jelentek meg, továbbá a nők is könnyebben jutottak tanári álláshoz, így az elemzés még szélesebb spektrumúvá vált. A vizsgált intervallumban végzetek tanárrá válásának követéséhez a szerző három kategóriát hozott létre: az aktív korúak – 22–65 év közöttiek –, a frissen diplomázottak – az adott mintaévet megelőző 10 éven belül szerezték meg a tanári végzettségüket –, valamint a fiatal pályakezdő bölcsészek, akik a diplomázás évében még nem töltötték be a 30. életévüket. Amint az az elnevezésekből látható, ezek a kategóriák olykor fedik is egymást, így az olvasók számára érdemes egyszerre több csoport jellemzőit is figyelemmel kísérni. Vizsgálata fókuszába beletartozik továbbá az is, hogy a német nemzetiségű közösséghez tartozás mennyire befolyásolja a tanárrá válást, valamint azt, hogy milyen arányban jelennek meg a doktori minősítéssel is rendelkező tanárok az adott korszakok iskoláiban. A szerző következetesen végigvezeti írásán a vizsgált személyek különböző felekezetekhez tartozását is, ami ebben a fejezetben sincs másképp, s a római katolikus, az evangélikus és az izraelita vallásúak helyzetét névjellegükkel összefüggésben elemzi részletesen.

Az összegzésben több szempont figyelembe vételével összefoglaló képet kapunk a különböző korszakokban tanári és/vagy doktori képesítéssel rendelkező személyekről. A könyv kiemelten foglalkozik a németszak-választás helyzetével, ami függött például a vallási hovatartozástól vagy a regionális tényezőktől. Az elemzett időszakokban a katolikus tanárok elhelyezkedési esélyei voltak a legjobbak, míg a reformátusoké a legrosszabak, bár ez utóbbi oka lehetett az is, hogy kevésbé választották már magát a szakot is. A férfiak és a nők munkába állását tekintve a nők inkább a saját felekezetükhöz tartozó iskolákban kaptak munkát, vagy az állami intézményekben. Bármely felekezethez és nemhez tartoztak is azonban, az 1919 után az alkalmazott tanárok elhelyezkedési esélyeit jelentősen javította, hogy némettanári diplomával is rendelkeztek.

Összességében véve elmondható, hogy a könyv nyelvezete olvasmányos, könnyen érthető, de azok számára is ajánlható, akik inkább az adatok iránt érdeklődnek, mivel az egyes fejezetekben és a mellékletben is számos ábra és táblázat várja az értelmezést. Az olvasás e tekintetben némi kreativitást igényel, hogy az olvasó ne tévedjen el a fejezetenként újrászámozódó ábrák és táblázatok, valamint a több utalást megélt 1.3-as fejezet alfejezetei között, azonban az új, illetve a korábban már ismert, de most új megvilágításba helyezett információk kárótlóan hathatnak. A könyv tartalmát tekintve folyamatos gondolkodtatásra készítet, újabb és újabb összefüggések keresésére ösztönöz, így kiindulási alapot jelenthet más, hasonló kutatások végzéséhez, mivel széles időintervallumot fog át, megjelenítve több ezer, adott esetben nemcsak a németszakos, hanem más tudományterületek hallgatóinak jellemzőit, továbbá – amennyire az adatbázis és az érdeklődés engedte – szociológiai hátterüket, tanulmányi eredményeiket és elhelyezkedési lehetőségeiket is.